

Z HISTORIE FARMACIE

K dějinám lékárny Milosrdných bratří ve Skalici do roku 1919

AMBRUS T.

Veterinární a farmaceutická univerzita Brno, Farmaceutická fakulta, Ústav aplikované farmacie

Došlo 30. října 2010 / Přijato 15. listopadu 2010

SOUHRN

K dějinám lékárny Milosrdných bratří ve Skalici do roku 1919

Práce na základě archivních materiálů a literárních zdrojů prezentuje údaje k dějinám lékárny Hospitálského řádu sv. Jana z Boha – Milosrdných bratří ve Skalici na Slovensku do roku 1919. Milosrdní bratři se ve Skalici usadili v roce 1796. Ve svém konventu provozovali lékárnu a nemocnici. Práce charakterizuje působení Milosrdných bratří ve městě, popisuje jejich lékárnu, její příruční knihovnu, věnuje se vývoji zásobování lékárny léčivý a personálnímu zajištění jejího provozu.

Klíčová slova: Milosrdní bratři – klášterní lékárny – Skalica

Čes. slov. Farm., 2010; 59, 280–284

SUMMARY

On the history of the Pharmacy of the Brothers of Mercy in Skalica till the year 1919

Based on archival materials and literary sources, the paper presents the data concerning the history of the pharmacy of the Hospital Order of St. John of God – the Brothers of Mercy – in Slovakia till the year 1919. The Brothers of Mercy settled in the town of Skalica in the year 1796 and ran a pharmacy and hospital in their convent. The paper characterizes their activities in the town, describes their pharmacy and its reference library, outlines the development of supplying the pharmacy with drugs, and discusses the personnel working there.

Key words: Brothers of Mercy – convent pharmacies – Skalica

Čes. slov. Farm., 2010; 59, 280–284

Má

Úvod

Město Skalica (německy *Skalitz*, maďarsky *Szokolca*) leží na západním Slovensku, u česko-slovenských hranic, v okrese Skalica, v Trnavském kraji, na území bývalé Nitrianské župy. V roce 1372 jí uherský král Ludvík I. (1342–1382) udělil výsady svobodného královského města. Zřejmě ho k tomu vedla strategická poloha města

poblíž hranic uherského a českého království. Město se již v 15. století stalo významným centrem hospodářského, kulturního a duchovního života.

První zmínka o organizované sociální péči ve Skalici se vztahuje na městský špitál – starobinec a pochází z roku 1431, kdy Štibor ze Štiboric, pan z Beckova daroval ústavu významný majetek. Od konce 17. století byl ve Skalici trvale obsazen úřad městského lékaře (fyzika),

Adresa pro korespondenci:

PharmDr. Tünde Ambrus, Ph.D.
Ústav aplikované farmacie
Farmaceutická fakulta VFU
Palackého 1–3, 612 42 Brno
e-mail: ambrust@vfu.cz

který kromě léčení vykonával také dozor nad činností ranhojičů, porodních bab, lékárníků, péči o veřejnou hygienu, dozor nad dobyt看m a potravinami ¹⁾.

První písemná zmínka o lékárně ve Skalici pochází z roku 1646, jde o inventář zařízení, který byl vyhotoven po smrti lékárníka Jana Aythenstetta ²⁾. Jedinou veřejnou lékárnou ve městě v roce 1740 převzali příslušníci jezuitského řádu. První zmínka o řádovém lékárníkově pochází z roku 1741. Lékárna, jako jediná ve Skalici, měla právo veřejného výdeje. Po zrušení jezuitského řádu (1773) byla v roce 1775 vydražena, a dostala se do rukou trnavského lékárníka Josef Nováka ³⁾.

Milosrdní bratři ve Skalici

Skalický konvent Milosrdných bratří Nejsvětější Trojice byl založen v roce 1796. Zakládající listina konventu ⁴⁾ uvádí, že na základě žádosti vedení města Skalica založil ostříhomský arcibiskup a primas uherský Josef

Obr. 1. Kostel a konvent Milosrdných bratří ve Skalici na dobové fotografii (zdroj: www.skalica.sk)

Batthyány nadaci na 12 000 zlatých pro Milosrdné bratry ve Skalici. Žádost Skaličanů byla potvrzena samotným uherským králem Františkem I. (panovníkem byl v letech 1792–1835) v roce 1797. Finanční prostředky řádu poskytlo i město: 80 florenů ročně na každého nemocného, 160 florenů na nemocniční potřeby a 400 florenů na zařízení lékárny ¹⁾.

Konventní budova Milosrdných bratří nebyla novostavbou, bratři dostali budovu bývalého karmelitánského

kláštera s kostelem (obr. 1). Karmelitáni působili ve Skalici od roku 1699 do zrušení řádu panovníkem Josefem II. (1780–1790) v roce 1784 ⁵⁾.

Za napoleonských válek poskytovala řádová nemocnice Milosrdných bratří ošetřování raněným vojákům a měla důležité postavení v době tyfových epidemií na počátku 19. století (1806, 1089–1810) ¹⁾.

Skalický konvent Milosrdných bratří původně příslušel germánské řádové provincii. Po vzniku samostatné uherské provincie v roce 1856 byl začleněn do této provincie, jejíž součástí zůstal až do vzniku československé provincie v roce 1919. Mezi nemocnicemi Milosrdných bratří na území tehdejšího Uherska patřil skalický ústav mezi menší a k navýšení počtu jeho lůžek došlo až po první světové válce. Vývoj počtu lůžek a počtu ošetřovaných pacientů v skalické nemocnici v letech 1871–1915 prezentuje tabulka 1.

Tab. 1. Vývoj počtu lůžek a ošetřovaných pacientů v nemocnici Milosrdných bratří ve Skalici

Rok	Počet lůžek	Počet pacientů v ústavní péči	Počet ambulantních pacientů	Pramen
1871	14	201	NA	6)
1882	14	220	NA	7)
1896	14	132	NA	7)
1903	14	130	200	8)
1905	14	145	310	9)
1907	14	122	327	10)
1909	14	131	497	11)
1911	14	115	568	12)
1913	14	130	658	13)
1915	14	362	288	14)

NA – údaj není k dispozici

Na přelomu 19. a 20. a v prvních letech 20. století měl ústav vážné finanční problémy. Starosta Skalice Vojtěch Buzinkay v dopise z 23. listopadu 1872 informoval provinciála Milosrdných bratří o tom, že prior Petr Gernya (1860–1875) nevede řádně konvent a za dobu jeho vedení ztratil řád Milosrdných bratří mnoho ze svého dobrého jména ¹⁵⁾. V roce 1899 prior Ludvík Szepesi požádal o poskytnutí jakéhokoliv vyřazeného nábytku (stoly, židle, skříně, postele) z Budapešti. Jak píše: „Místa máme dost, ale nemáme ani nejnnutnější nábytek“ ¹⁶⁾.

V letech první světové války ošetřovali v nemocnici 42 vojáků za finančního přispívání Červeného kříže a dalších 20 zraněných za peníze řádu, za které však náhradu od Červeného kříže nedostali ¹⁷⁾.

Konventní lékárna

Lékárna Milosrdných bratří byla v rámci konventu založena hned po příchodu řeholníků do Skalice, tzn. v roce 1796. Některé literární zdroje ^{2, 18)} nesprávně uvádějí rok 1769, zřejmě z důvodu tiskové chyby. Kromě vzpomínaného finančního příspěvku města na provoz lékárny dostali řeholníci také zařízení bývalé jezuitské lékárny.

Lékárna byla umístěna v budově konventu, na průčelí směřovaném do ulice, s vchodem ve středu klášterní části komplexu.

O nejstarších známých dochovaných inventářích, popisujících zařízení lékárny z let 1810–1813, referuje Fundárek ²⁾. V době vzniku těchto dokumentů měla lékárna tyto místnosti: oficínu, laboratoř, aquarium a herbarium.

Inventář lékárny z roku 1868 ¹⁹⁾, vyhotovený v německém jazyce provizorem Optatem Stepanskym 31. prosince 1868, uvádí následující místnosti lékárny:

- oficína (*Officin*),
- pokoj lékárníka (*Apothekerzimmer*),
- umyvárna (*Wasch*),
- 1. laboratoř (*Laboratorium 1*),
- 2. laboratoř (*Laboratorium 2*),
- materiálka (*Materialkammer*),
- sklep (*Keller*) – aquarium,
- půda (*Kräuterboden*) – herbarium.

Z korespondence skalického priora a uherského provinciála z roku 1904 se dozvídáme, že lékárna byla na přelomu 19. a 20. století ve velmi zanedbaném stavu, což prior připisuje provizorům Levinovi Königovi a Linusovi Argayovi ²⁰⁾. Situace se zřejmě nezlepšila ani v letech 1905 a 1906. Prior Szepesi ve svém dopise ze dne 12. května 1906 informuje provinciála o tom, že provizor Levin König je těžce nemocný, ze dne na den se zhoršuje jeho paměť a není schopen vést lékárnu ²¹⁾. Zápis vyhotoven u příležitosti předání lékárny novému provizorovi 2. září 1911 obsahuje informaci o tom, že v zařízení lékárny je mnoho nedostatků a většina lékárenských stojatek je téměř úplně prázdná ²²⁾. O tom, že se nedostatky nepodařilo odstranit ani v následujících letech, vypovídá zápis o vizitaci lékárny župním lékařem ze dne 2. dubna 1913 ²³⁾:

- Reagenční aparát lékárny nevyhovuje požadavkům 3. vydání Uherského lékopisu.
- Pomůcky jsou umístěny v různých krabicích a hrozí jejich poškození.
- Chybějí některé reagenty.
- Lékárenské stojatky jsou popraskané a jejich nápis mnohdy neodpovídá obsahu.

Vzhledem k tomu, že lékárna byla v nepříznivé finanční situaci, provizor Gerhard Bunder napsal provinciálovi 10. dubna 1913 dopis, ve kterém ho požádal o poskytnutí pomoci ²⁴⁾.

V měsících srpen a září 1913 byly do lékárny vídeňskou firmou Herrmann Steinbuch dodány různé laboratorní pomůcky a zařízení v následující hodnotě ²⁵⁾:

- účet z 12. 8. 1913: 288,65 korun
- účet z 18. 9. 1913: 217,90 korun
- účet z 23. 9. 1913: 21,45 korun

V září roku 1913 převzal vedení lékárny od provizora Bundera řádový lékárník Egidius Fajcsek ²⁶⁾. Následně v říjnu 1913 byla lékárna místním malířem Janem Ivánem vymalována. Podle účtu vystaveného lékárně malířské práce stály celkem 62 korun. Dále byl objednan obalový materiál od místního výrobce Bayera v hodnotě 54,46 korun a další zařízení od pobočky firmy Steinbuch v Budapešti v hodnotě 49,60 korun ²⁷⁾.

Příruční knihovna lékárny

V první polovině 19. století se v příruční knihovně lékárny nacházelo několik desítek svazků knih, jako například pět blíže nespecifikovaných vydání Vídeňského dispenzatoria, Pražské dispenzatorium, Tax-Ordnung, Schatzkammer od Woytse, Kräuterbuch mit gemalten Pflanzen, Taxa Medicamentorum a další. V roce 1831 měla lékárna 80 svazků knih ²⁾.

Dostupné inventáře z přelomu 19. a 20. století neuvádějí přesný seznam odborné literatury v lékárně. Inventář lékárny z roku 1903 uvádí, že v oficíně se nacházelo 40 svazků knih, z toho dva lékopisy (pravděpodobně jde o první a druhé vydání Uherského lékopisu), tři lékárenské sazby a 35 různých knih ²⁸⁾. Stejný počet svazků uvádí i inventář z roku 1905 ²⁹⁾. Z inventáře za rok 1906, sepsaného v lednu 1907 se dozvídáme, že lékárna měla předplacené časopisy *Budapesti Hírlap* (Budapeštský věstník), *Gyógyszerészi Közlöny* (Lékařenský bulletin) a *Gyógyszerészi Értesítő* (Lékařenské zprávy) ³⁰⁾. Podle inventáře z roku 1919 měla lékárna celkem 20 svazků knih ³¹⁾.

Zásobování lékárny léčivy

Od roku 1870 se v inventáři lékárny objevují vedle léčiv a pomocných látek i hromadně vyráběné léčivé přípravky – speciality. Jejich počet a podíl vykazuje zvyšující se tendenci (tab. 2) ^{28, 29, 32–34)}. Podobně tomu bylo i v dalších lékárnách řádu. Relativně vysoký počet léčiv

Tab. 2. Počet druhů léčiv a léčivých specialit v lékárně Milosrdných bratří ve Skalici

Rok	1870	1881	1903	1905	1908
Počet druhů léčiv celkem	1018	1178	631	700	837
Počet druhů léčivých specialit	42	79	35	87	97
Podíl druhů léčivých specialit (%)	4,1	6,7	5,5	12,4	11,6

v inventáři skalické lékárny je možné vysvětlit jejím monopolním postavením – ve Skalici byla jedinou lékárnou. Dočasný pokles stavu zásob lékárny v prvních letech 20. století zapříčinila zřejmě již zmíněná nepříznivá finanční situace lékárny a celého konventu.

Léčiva, pomocné látky, speciality, obalový a další spotřební materiál objednávala lékárna od různých dodavatelů. Faktury vystavené dodavatelem byly evidovány v tzv. knize faktur (pořadové číslo, jméno dodavatele, druh zboží a jeho hodnota). Základní údaje z Knihy faktur byly zpravidla uvedeny i v ročních vyúčtováních lékárny, zasílaných na provinciálát. Na základě těchto hlášení můžeme identifikovat dodavatele lékárny. Vývoj počtu dodavatelů lékárny v letech 1903–1911 prezentuje tabulka 3. Mezi dodavateli lékárny, kromě lékáren a velkoobchodů z celého území tehdejšího Uherska (např. Spojené uherské továrny pro výrobu skla, Budapešť –

Tab. 3. Vývoj počtu dodavatelů skalické lékárny Milosrdných bratří

Rok	1903	1907	1909	1910	1911
počet dodavatelů	10	15	11	15	18

sklo; K. Fodor, Budapešť – obalový materiál; Uherská královská vysoká škola zvěrolékařská, Budapešť – očkovací séra; J. Schmidt, Spišská Nová Ves – obalový materiál; S. Kovács, Nagybecskerek – pijavice), se nacházeli také dodavatelé z Moravy (Drogerie F. Fialy, Hodonín – drogistické zboží; M. Saxl, Boskovice – obalový materiál), Vídně (např. M. Glaser – sklo; F. Röder – léčiva; Syn A. Eggera – léčivé speciality) a Štýrského Hradce (H. Kielhauser – léčivé speciality, kosmetika) ³⁵⁾.

Personální zabezpečení provozu lékárny

V 19. století a v první polovině 20. století se provoz konventních lékáren Milosrdných bratří výrazně nelišil od provozu lékáren světských majitelů. Konventní lékárnou musel vést provizor – lékárník s vysokoškolským vzděláním. Kromě provizora v lékárně působili i další

Tab. 4. Provizoři lékárny Milosrdných bratří ve Skalici do roku 1919

Období	Jméno provizora
1810–1813	Bertholdus Basargai
1826–1829	Fulgentius Kroiss
1835–1838	Sancius Fibicz
1838–1841	Sixtus Ponitz
1841–1844	Constabilis Baránek
1847–1848	Honestus Stork
1848–1853	Amantius Nekanovits
1853–1865	Abel John
1866–1882	Optat Stepansky
1882	Bendikt Kalina
1882–1886	Linus Argay
1886–1889	Levin König
1889–1898	Linus Argay
1898–1899	Elek Miksche
1899–1904	Linus Argay
1904–1905	Ondřej Kempný
1905–1911	Levin König
1911–1913	Jeronym Szuromi
1913	Gerhard Bunder
1913–1919	Egidius Fajsek

řeholníci ve funkci pomocníka, příp. aspiranta. Jak bylo výše uvedeno, lékárny se často potýkaly s problémem nedostatku kvalifikovaného personálu, řádoví lékárníci je vedli mnohdy do vysokého věku. Provizoři se zpravidla střídali v relativně krátkých intervalech, v závislosti na aktuálním personálním stavu řádové provincie

a potřebě pracovního nasazení ve velkých a frekventovanějších nemocnicích a lékárnách.

Seznam provizorů lékárny Milosrdných bratří ve Skalici v 19. a 20. století uvádí tabulka 4. Seznam z důvodu obtížné dostupnosti některých archivních materiálů je neúplný, pro doplnění chybějících údajů je potřebný další archivní výzkum. Seznam byl sestaven za použití literárních údajů ²⁾, řádových schematizmů ^{8–10, 14)} a evidence provizorů lékáren Milosrdných bratří ³⁶⁾.

ZÁVĚR

Po skončení první světové války a vzniku samostatné československé řádové provincie Milosrdných bratří byla skalická lékárna předána této provincii. U příležitosti předání lékárny uherskými bratry českým bratrům byl 26. září 1919 sepsán zápis. K tomuto dni lékárna neměla žádné závazky. V pokladně bylo 1193,81 korun a pohledávky za starší expedované recepty činily 2015,15 korun. Hodnota léčiv a pomocných látek na skladě činila celkem 23 000 korun ³⁷⁾.

Ucelené zpracování dějin lékárny a nemocnice Milosrdných bratří ve Skalici v meziválečném období, za druhé světové války a po jejím ukončení vyžaduje další výzkum.

LITERATURA A PRAMENY

- Bokesová-Uherová, M.:** Starostlivost o zdravie občanov. In: Buchta, J. a kol. Skalica v minulosti a dnes. 1. vyd. Bratislava: Obzor 1968.
- Fundárek, R.:** K vývoju farmácie. In: Buchta, J. a kol. Skalica v minulosti a dnes. 1. vyd. Bratislava: Obzor 1968.
- Sági, E.:** Az egykori szakolcai jezsuita patika. Gyógyszerészet, 1998; 42, 337.
- Magyar Országos Levéltár, Budapešť (dále jen MOL) P 1263, 1. tétel (úředně ověřená kopie fundační listiny z roku 1840).
- Karácsonyi, J.:** Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. 1. vyd. Budapest: Könyvtértesítő Vállalat 1985; 416 s.
- MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, hlášení ze 4. 1. 1872.
- Sasvári, L.:** Magyarországi egyházi betegellátó intézetek és testületek a XIX. század második felében. Orvostört. Közl., 1982; 28, 209–218.
- A magyar Betegápoló-irgalmasrend névtára az 1904. évre. Budapest: Stephaneum 1904.
- A magyar Betegápoló-irgalmasrend névtára az 1906. évre. Budapest: Stephaneum 1906.
- A magyar Betegápoló-irgalmasrend névtára az 1909. évre. Budapest: A rend kiadása 1909.
- Jelentés az Irgalmas-rend budapesti, valamint a magyar Szent Korona területén lévő többi kórháznak és elmeógyógyintézetének 1909. évi működéséről. Budapest: Bagó M. 1910.
- Jelentés az Irgalmas-rend budapesti, valamint a magyar Szent Korona területén lévő többi kórháznak és elmeógyógyintézetének 1911. évi működéséről. Budapest: Bagó M. 1912.

13. Jelentés az Irgalmas-rend budapesti, valamint a magyar Szent Korona területén lévő többi kórháznak és elmeegógyintézetének 1913. évi működéséről. Budapest: Apostol 1914.
14. Az Irgalmasrend magyar tartományának névtára az 1915–16. évre. Budapest: A rend kiadása 1916.
15. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, dopis z 23. 11. 1872.
16. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, dopis z 26. 9. 1899.
17. **Sasvári, L.:** A magyarországi betegápoló irgalmas rend működése (1867–1918). Orvostört. Közl., 1986; 32, 125–137.
18. **Baradlai, J.:** A magyarországi gyógyszerészet története. I. sv. 1. vyd. Budapest: Magyarországi Gyógyszerész-Egyesület 1930; 493 s.
19. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, inventár z 31. 12. 1868.
20. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, dopis z 15. 8. 1904 a 24. 8. 1904.
21. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, dopis z 12. 5. 1906.
22. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, zápis z 2. 9. 1911.
23. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, zápis z 2. 4. 1913.
24. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, dopis z 10. 4. 1913.
25. MOL P 1270, 1. tétel, účet z 12. 8. 1913, 18. 9. 1913 a 23. 9. 1913.
26. MOL P 1258, 17. doboz, 22. tétel, zápis z 10. 9. 1913.
27. MOL P 1270, 1. tétel, účet z 16. 10. 1913, 31. 10. 1913 a 8. 11. 1913.
28. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, inventár z 30. 11. 1903.
29. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, inventár z 30. 6. 1905.
30. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, inventár z ledna 1907.
31. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, zápis a inventár z 26. 9. 1919.
32. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, inventár z 31. 12. 1870.
33. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, inventár z 30. 4. 1881.
34. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, inventár z 30. 3. 1908.
35. MOL P 1258, 79. csomó, 83. tétel, vyúčtování z 30. 11. 1903, ledna 1908, 3. 1. 1910, ledna 1911 a 19. 1. 1912.
36. MOL P 1258, 27. doboz, 45. tétel.
37. **Ambrus, T.:** Příspěvek k dějinám lékáren Milosrdných bratří na území dnešního Slovenska v prvních desetiletích 20. století. Čes. slov. Farm. 2009; 58, 237–240.

Abstrakta z akcí ČFS v časopisu Česká a slovenská farmacie

Redakce časopisu Česká a slovenská farmacie nabízí možnost zveřejňovat limitované množství abstrakt z odborných akcí pořádaných Českou farmaceutickou společností, například symposií, seminářů, pracovních dnů apod.

Jednotlivá abstrakta (písmo Courier New, velikost 12, řádkování 2), by neměla přesáhnout 1 rukopisnou stranu formátu A4.

Počet abstrakt předem dohodnou předsedové příslušných sekcí, které akci pořádají, případně osoby zodpovědné za akci s redakcí časopisu, která poskytne i bližší informace.

Lze zveřejnit rovněž na internetových stránkách ČFS (www.cfs-cls.cz)

Kontakt:

doc. RNDr. Pavel Komárek, PhD., vedoucí redaktor, Katedra farmaceutické technologie a kontroly léčiv IPVZ
100 05 Praha 10, Ruská 85, e-mail: komarek@ipvz.cz, tel.: 271 019 278